

ԶԵԿՈՅՑ ԵՒ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ԱՄԵՆ ՍՐԵԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԲ ՀՕՐ ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԵԱՆ

Ի ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԱԾԻՆ

ԱՌ ՊԱՏՈՒԱՐԺԱՆ ՏՆՕՐԷՆ ԺՈՂՈՎ

Ս. ԱԹՈՌՈՌԱՍ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Պարոք կը զգանք Պատ. Ժողովիդ հերկայացնելու հետեհալ զեկոյցը, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսի ընտրութեան առթիւ մեր կատարած պատգամաւորութեան շուրջ, տալով ամփոփ տեղեկութիւններ Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի, Մայր Աթոռի և Հայրենիքի մասին ինչպէս նաև մեր ճամբորդութեան իրթողարձիւր Պարոք Քը զգանք արձանագրել նաև մեր անկեղծ երախտագիտութիւնը հանդէպ այն պատուարժան անձներուն և Ազգային Մարմիններուն, որոնք ազնուօրէն մեզ ընձեռեցին ամէն միջոց և դիւրութիւն մինչև անգամ բացառիկ աշակցութիւն, մեր ճամբորդութիւնը հանգիստ և ապահով դարձնելու համար:

Առաջին առթիւ մեր երախտագիտութիւնը կը յայտնենք Պաղեստինի Վսեմ. Բարձր Դոմինիոնի՝ Մարաշիստ Դեբկոմս Կօթիթի, որ բարեհաճութիւնը ունեցաւ մեզ տրամադրելու (Պաղեստինէն՝ Պարսկաստան) օդային ճամբորդութեան միջոցներուն լաւագոյնը, բացառիկ դիւրութիւններով միասին՝ Նորին Վսեմութեան այս վեհաձեռն վերաբերմունքը, որ ուրիշ առիթներով ալ յայտնաբերուած էր, մեր, ինչպէս նաև Կիրիկոյ Կաթ. Աթոռին հանդէպ, յանձնեցինք Վեհափառ Կաթողիկոսի բարձր ուշադրութեան և Նորին Վեհափառութիւնը զայն մեծապէս գնահատելով մեր միջոցաւ Նորին Վսեմութեան զրկեց իր Հայրապետական օրհնութիւնները: Ենթակալութեան պարտք ունինք նաև իրուսաղէմի Վսեմ. Կառավարչին Մր. Բոլլըքին, մեր ճամբորդութեան վերաբերեալ գիւրութեանց կարգադրութիւններու նկատմամբ իր ցոյց տուած ազնիւ և բարեացակամ ուշադրութեանը համար:

Սայիտ 31-ի առաւօտուն, Պատուարժան Միաբանութեան Հոգեշնորհ անդամներուն հրաժեշտ տալէ յետոյ, Ս. Բաղաքէս մեկնեցանք դէպի Լիդդաի օդակայանը, ուր պահ մը հանգստանալէ յետոյ, բաժնուեցանք ողջերթի հկած Հոգեշնորհ Հայրերէն և ուղղուեցանք դէպի մեր օդանաւը: Տեղաւորուելէ յետոյ, ժամը 10.30-ին մեկնեցանք դէպի Միջագետք և կէսօրէն քիչ վերջ իջանք Հապանիայի օդակայանին մէջ: Ժամը 2.30-ին շարունակեցինք մեր Թուրքիա դէպի Թէհրան ուր հասանք 5.30-ին: Ծամբորդութիւնը անապասային և լեռնային շրջաններու տաք և պաշտ օդերէնքու մէջէն, տասը հազար ոտք բարձրութեան վրայ և երկու հարիւր մղոն արագութեամբ, անցաւ հանգիստ ու անվտանգ: Թէհրանի օդակայանին մէջ մեզի դիմաւորեց Իրանա-Հնդկաստանի Թեմի Առաջնորդ Գեր. Վահան Ծ. Վրդ. Կոստանեան, հետը ունենալով Քահանայական դասէն Տ. Յովհաննէս Խաչ. Գնյ. Հաճեան և Թէհրանի Առաջնայ Թեմական Խորհուրդէն մի քանի ներկայացուցիչներ և այլ պատուարժան ազգայիններ, բարեկամներ և ծանօթներ: Գերապատիւ Առաջնորդը յանուն Իրանա-Հնդկաստանի Հայութեան մեզի ողջունեց՝ ջերմագին բարեմաղթութիւններով, որոնց ի պատասխան յայտնեցինք մեր շնոր-

հակալուծիչները, յանուն Ս. Աթոռոյ և Պատ. Միաբանութեան: Օգակայանէն եկեղեցի առաջնորդուեցանք և ընդունուեցանք և Հրաշափառ ուղի ի ներկայութեան հաւատացեալներու մեծ բազմութեան, որոնց տուինք մեր օրհնութիւնները: Յաջորդ չորս օրերու ընթացքին փոխադարձ այցելութիւններ տուինք պաշտօնական անձերու և այցելիցիներ Բրիտանական և Խորհրդային Վսեմ. Միինսպրերուն և Իրանի անցադարյան պաշտօնատարներու՝ մեր ճամբորդութեան կապակցութեամբ: Մասնաւոր հաճոյքով կը յիշատակենք նաև մեր արդիւնաւոր տեսակցութիւնը Թէհրանաբնակ ազգային մեծ բարերար Պ. Ռոման Ստայանի հետ, իր կառուցած եկեղեցւոյ օծման և բացման հարցի մասին: Օգտուելով իր աղնիւ զգացումներէն, մեր կողմէ ևս պարտք նկատեցինք յատկապէս չեղալու եկեղեցւոյ կարևորութիւնն ու անհրաժեշտութիւնը՝ Թէհրանաբնակ մերազնեից հոգեւոր և կրօնական կեանքի համար: Այս ուղղութեամբ մեր ներկայացուցած բարի և պատուաբեր թելադրութիւնները շուտով տեղ գտան իր մեծ սրտին և համոզումներուն մէջ, և վեհանձնօրէն խոստացաւ ամէն գոյով լրացնել տալ եկեղեցւոյ ներքին թերաւարտ մասերը և յարգարանքը՝ մինչև կիլիկիոյ Վեհ. Հայրապետի և մեր վերադարձը Ս. Էջմիածնէն Իրանա-Հնդկաստանի Թեմակալ Առաջնորդին հետ միասին երբ ըստ մեր խոստման երջանիկ պատերազմութիւնը պիտի ընծայուէր իրեն անսխալեթաց հանդիսութեամբ և շքեղութեամբ պսակուած տեանելու իր Աստուածաճաճոյ և ազգանշուէր մեծ գոհաբերութիւնը, ի յաւերժական յիշատակ իր և իր հանգուցեալ մօր Զարգարի և ի հոգեւոր մխիթարութիւն Թէհրանաբնակ 30.000 քերմեաւագ և պատուական Հայուքիսին:

Յունիս 3-ին կիրակի օր, Տօն Ս. Էջմիածնի ըստ Նոր Տոմարի, ներկայ գտուեցանք Ս. Պատարագին օր կը մատուցուէր Ազգային Վարժարանի մասուսի վերածուած սրահին մէջ: Պատարագէն վերջ Հայրապետական Մաղմանք կատարուեցաւ Վարժարանի բակին մէջ, հոծ բազմութեան մը ներկայութեան: Երեկոյեան Թէհրանի առժամայն Թեմական Խորհրդի հրաւերով մասնակցեցանք Իրանա-Հնդկաստանի Թեմի Գերապատիւ Առաջնորդին ի պատիւ սարքուած թէյասեղանին: Ներկայ էին նաև Եգիպտոսի Առաջնորդ Գեր. Տ. Մամբրէ Եպս. Սիրունեան, Վսեմ. Ծմանի Զաքար և իր Ազն. Տիկիւնը, Պ. Էօթէն Փափագեան և ուրիշներ չափ Թէհրանաբնակ ազգայիներ: Հաւաքոյթի բացման խօսքին յաջորդեցին մի քանի սրտաբուխ ճառեր, և ներկաները լաւագոյն զգացումներով համակուած յօտընկայս իրենց երախտագիտութիւնը յայտնեցին Իրանի Վեհափառ Շահնշահին, Իրանահայութեան հանգէպ իր ցոյց տուած հարախնամ հոգածութեանը համար:

Յունիս 5-ին, Սրեքշաբթի օր յետ միջօրէի ժամը 1-ին, Եգիպտոսի պատգամաւօրութեան և Իրանա-Հնդկաստանի Առաջնորդին հետ Թէհրանի Սովետական օգակայանէն Դաւրէժ մեկնեցանք՝ Սովետական օգակաւուով: Նոյն օգակայանէն մի քանի օր առաջ մեկնած էին Անգղիոյ երկու պատգամաւորները՝ Տիար Սարգիս Դիւրքեճեան և Տքթ. Տիգրան Իւթիւճեան: Հոս ուրախութեամբ կը յիշենք մեր ունեցած շնորհապարտ զգացումները հանգէպ Թէհրանի Խորհրդային Դեսպանատան՝ մեզի ցոյց տուած բացառիկ աղնուութեանց համար, թէ անցադրատան մէջ և թէ Օգակայանի կարգադրութեանց պարգային:

Դաւրէժի Սովետական օգակայանը հասանք ժամը 3.15-ին և ինքնալարով առաջնորդուեցանք Ս. Աստուածածնայ եկեղեցին ուր Արապատականի Առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Ներսէս Արքեպս. Մելիքեանի, ի գլուխ Դաւրէժի Գահանայական գաստն, մեզ ընդունեց և Հրաշափառ ուղի, ի ներկայութեան Դաւրէժական խուռներում բազմութեան Պաշտամունքէն վերջ, պատգամաւոր եկեղեցականներս խորապէս հղածուած ժողովուրդի խանդավառ վերաբերմունքէն, յաջորդաբար խօսեցանք մեր առաքելութեան շուրջ, տալով անոնց շահեկան տեղեկութիւններ Մերեւելի մեր Հայութեան Ազգային և եկեղեցական կեանքի մասին:

Եկեղեցիէն գացինք Առաջնորդարան, ուր երեք օր ամբողջ, վայելեցինք Գերաշնորհ Առաջնորդի սիրալեզ հիւրընկալութիւնը: Նորին Սրբազնութեանը հետ այցելեցինք Ս. Սարգիս եկեղեցին, Հայկազեան, Թամարեան Վարժարանները, ուր կը յաճա

վանքը դաշտի միջինն: Հասանք Թաղա գիւղ եւ Նախիջեւան՝ մշակուած արտերու եւ ծառաոտաններու մէջ սիրուն: Նորաշէնէն վերջ անցանք Նախիջեւանի Հանրապետու-
թեան եւ Ներքին Հայաստանի սահմանը եւ մտանք Արարատեան գաղտը՝ Հեռուն՝ մշուշի
եւ ամպերու մէջ կը շնչարուէին Հայոց լեռներու երկու հսկաները: Որչափ կը յառա-
ջանար մեր զննցքը, այնչափ աւելի կը ընդարձակուէր կանաչութիւնը, այնչափ աւելի
կը բազմանային հրատապ աշխատանքի ապացոյցները: Մեծ ու փոքր գործարանային
շէնքեր՝ երկաթուղիի ուղղութեամբ, անոնց քովերը բազմաթիւ բնակարաններ՝ ծառա-
տաներով շրջապատուած, ջրանցքներ ու առուներ մինչեւ հորիզոնին ծայրերը, հազա-
րաւոր ոչխարներ ու արջառներ լուսերուն քով, բարձունքներու լիւնց, արտերուն մէջ,
կայարաններուն մէջ հանդիպեցանք հայ շինականներու իրենց վառվառ բախիկ-
ներով շրջապատուած: «Օրհնեա ի Տէր», «Աստուած օրհնէ» կը լսուէր կառաշարի եր-
կու կողմերէն: Փոքրիկները ծաղկափունջ կ'երկնցէին, մեծերը գլխարկ վերցնելով կը
խաչակնքէին «Իմ պապս էլ մշցի էր» ըսին շատեր ցոյց տալով իրենց պապերուն հա-
ւատքին վերաճանդութիւնը:

Թունիս 8-ին Ուրբաթ օր ժամը 5.30-ին հասանք Երեւանի կայարանը: Դիմաւորե-
լու եկած էին Ֆ. Տ. Ներսէս, Կարապետ եւ Խորէն Վարդապետները, Բրոֆ. Աշոտ Ար-
րաւանեան եւ ուրիշներ: Կառաշարէն ինչապէս ասեմ, եւ անկէ վերջ, մինչեւ կայարանի
հրապարակը, մի քանի անգամ լուսանկարուեցանք Երեւանի կիսօրի կողմէ, կաթողիկո-
սական ընտրութեան առթիւ կազմուելիք շարժապատկերի ժապաւէնի համար:

Կայարանի հրապարակին մէջ հաւաքուած գտանք շէնչող, կայտառ ու հետա-
քըքի բազմութիւն մը: Անոնց երկար շարքերու առջեւ մինչեւ հրապարակի մուտք՝
աչքի կը զարնէր սոսիկաններու շղթան — ճերմակ գլխարկով ու բաճկոնով, սեւ տա-
փաստով ու մոյկերով: Անոնց առջեւէն անցանք ինքաշարժող ողջունելով բոլորին:
Կայարանի հրապարակէն ելանք դէպի Շահումեան հրապարակը եւ անկէ՝ Արովեան փո-
ղոցի մէջէն, դէպի Ինթուրիստ պանդուկ, որ կը գտնուի Արովեան հրապարակի եւ փո-
ղոցի անկիւնին վրայ: Հրապարակի մէջ եւ պանդուկի մուտքին առջեւ գտանք Երեւանի
Պանդուկ ուրիշ բազմութիւն մը՝ որ երեւան կը բերէր Նոյնչափ տաք վիտրերմուռնք:
Գնդողիկն առջեւ ընդունուեցանք Կառավարչին կողմէ եւ առաջնորդուեցանք հիւրասրահ,
ուր յայտնեցինք մեր շնորհակալութիւնն ու զնահատութիւնը մեզ զրմաւորող Պետ.
Պաշտօնատարներուն եւ հոգեշնորհ եկեղեցականներուն եւ ազգայիններուն, ապա ան-
ցանք մեր սենեակները: Ըստ Կառավարչի ազդարարութեան, Ամին. Տեղակալի կարգա-
դրութեան համաձայն եկեղեցականներու պիտի հիւրընկալուէինք Ս. Էլմիածինի Վանքին
մէջ, իսկ աշխարհականները ինթուրիստ եւ Սեան պանդուկներուն մէջ: Պանդուկ մնալինք
մինչեւ Կիրակի առաւօտը 1941-ի կանոնաւորութեան եւ մաքրութեան մէջ տեսանք բոլոր
յարկաբաժինները: Շէնքը ընդհանուր նորոգութիւն ունեցած էր իր բոլոր մասերով եւ
կանկարասիներով: Ժաշարանի մեծ սրահը յատկացուած էր պատգամաւորներուն եւ սե-
ղաններու լիութիւնը անհատ եւ աննուաղ կը պահուէր երբեակ ճաշերուն ալ: 1941-ի
մեղի ծանօթ պաշտօնեաներէն շատերը իրենց նախկին պարտականութեանց մէջ էին, ու
չափազանց ուրախ էին որ այս անգամ իրենց հաստատութեան տարեգրութեան մէջ պիտի
կրնային արձանագրել յայտը ընտրութեան մը պատգամաւորութեան հիւրընկալութիւնը:

Յաջորդ օրը, կէսօրէ առաջ, այցելեցինք մօտակայ Սիջնակարգ վարժա-
րանը եւ Պատմական Թանգարանը: Տեսչուհին անձամբ ընդունեց մեզ: Իր առաջնորդու-
թեամբ տեսանք շէնքի բոլոր բաժանումները եւ գիտական դասերու սրահները, հիմնա-
լով մանաւանդ վերլիկներու ձոյթ բովանդակութեանը վրայ: Գիտութեան սրահներէն
միոյն մէջ Ազգ. Տեսչուհին պատգամաւորներու քննութեան յանձնեց բարձրագոյն գա-
սարաններու աշակերտուկներուն շարադրութեան եւ թէգերու տեսիլները զանազան
տիւթերու շուրջ: Պատգամաւորներէն ոմանք արտասահմանի հայ կրթական հաստատու-
թեանց մէջ ուսուցիչ եւ տեսուչ եղած էին, ոմանք Հոգաբարձու եւ Առաջնորդ, եւ Տես-
չուհին կցեալ ունենալ ձեռնահաս անձերու քաթըր զնահատութիւնը իր սանուկներու
շարադրելու եւ տրամաբանելու կարողութեան ինչպէս նաեւ անոնց առողջ դատողու-

թեան մասին: Ամառնային արձակուրդի պատճառաւ աշակերտութիւնը կը բացակայէր, բայց ժառանգը ընկող սանուկներ լսելով պատգամաւորներու այցելութեան մասին՝ վարժարան փութացած էին: Տեսչուկին որ հպարտութեամբ խօսած էր անոնց աշխատութեան և յառաջդիմութեան մասին, պատգամաւորներու փափաքին վրայ, մի քանի քերթուածներ արտասանել տուաւ, մեծ խանդավառութիւն և հոգեկան մխիթարութիւն պատճառելով ներկաներուն:

Հնազանդական Թանգարանը Երևանի ամենամեծ պարծանքներէն մին է, իբրեւ հայ քաղաքակրթութեան և անցեալ հոռութիւն ամենահարուստ զանազաններէն: Բոլոր արժէքաւոր և ուսումնասիրուած հնութիւնները գիտական կարգաւորութեամբ դասաւորուած են լուսաւոր և օդառուն սրահներու մէջ: Նախապատմական դարերու առարկաներուն մէջ կը գտնուին վերջին պեղումներուն արդիւնները՝ խեցեղէն և մետաղեայ ամաններ և գործիքներ նախա-Ուրարտեան և Ուրարտեան շրջաններէն: Մեծ տեղ կը գրաւեն Հայաստանի սեպագրի արձանագրութիւնները, որոնցմէ տմանք դեռ ուսումնասիրութեան տակ են: Նախաքրիստոնէական պատմական շրջաններու կարեւոր նիւթերուն կը յաջորդեն Քրիստոնէական դարերու ճարտարարուեստի, քանդակագործութեան, խաչքարերու, փայտագործութեան, ոսկերչութեան, սանդղագործութեան, գորգագործութեան, նկարչութեան ճոխ հաւաքածոները: Հարուստ են նաև հայկական գրամներու պահպանները: Թանգարանը ունի նկարչական, գեղարուեստի յատկացուած ընդարձակ սրահներ, ուր կը տեսնուին հայ եւ օտար նկարչութեան գլուխ-գործոցներ՝ փառահեղ շրջանակներու մէջ: Ունի նաև լուսանկարչական բաժին, ուր կը պահուին ոչ միայն թանգարանի մէջ գտնուած առարկաներու լուսանկարները եւ անոնց ապակիները, այլ և լուսանկարները հայկական հնագիտութեան եւ արդագրութեան վերաբերեալ բոլոր ծանօթ նիւթերու: Հաստատութեան մէջ կայ նաև Հնագիտական Մատենադարան մը 20.000 հազուադէպ հատորներով:

Յուշիս 10-ին կիրակի առաւօտ ժամը 10-ին եգիպտոսի, Իրանի, Ռումանիոյ և Պուլկարիոյ հոգեւորական և աշխարհական պատգամաւորներու հետ, ինքնաշարժով մեկնեցանք դէպի Ս. Էջմիածին: Անցանք Արովեան փողոցէն, բազմաթիւ գեղեցիկ շէնքերու առջևէն և յաջորդաբար Լէնինեան և Շահումեան հրապարակներու մէջէն, Կոմունարներու հանրային պարտէզի, Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ, Արարատ Թրստի առջևէն և Չանգուի կամուրջը կտրելով մտանք Էջմիածնի լայն խնուղին որ քսան և հինգ քիւլոմէթր երկարութեամբ մեզի պիտի հասցնէր Գէորգեան ձմարանի առջև:

Անցանք Դավայի այգիներու և գեղեցիկ ծառուղիներու մէջէն, Փարաքար գիւղի և անոր քովի ընդարձակ պողպատաններէն, մինչև Վաղարշապատի մօտերը ուր խնուղիին ձախ կողմին վրայ նշմարեցինք Զուարթնոց տաճարի աւերակները, գեղեցիկ ծառուղիի մը ծայրին փռուած: Քիչ յետոյ ալ կողմին վրայ բարձրակառոց հրապարակի մը վրայ բազմած տեսանք Ս. Հռիփսիմէ կոյսին նուիրուած զմայլելի տաճարը — ձուլուած թափուած արձանի մը նման —, անոր ետեւէն նոյն կողմին վրայ խնուղիէն քիչ հեռու Ս. Շողակաթի, յետոյ Ս. Գայիանէի տաճարները և վերջապէս Ս. Էջմիածնի վերապայի կաթուղիէն՝ ծառերու կանաչներուն մէջ շողշողուն: Մեր թափօրը կնիզ գտաւ Գէորգեան ձմարանի պարտէզին եւ ծառատանիի քով, ձմեռան տանիքին՝ բոլորիս ուշադրութիւնը գրաւեցին Գամառ-Քաթիպայի արձանի (կիսանդրի) առջև բոլորուած հայ, ռուս և օտար ղեկավարները՝ իրենց ապաքինարանի ճերմակ համազգեստներով: Առաջին անգամ էր որ կը տեսնէինք Կարմիր բանակի ճերմակագգեստ յաղթապան ջաշերը. մօտեցան մեզի և ողջունեցինք ջերմ զգացումներով:

Ս. Էջմիածնի Վանքի պարսպի արևելեան մուտքէն ներս մտանք և կարգաւ յառաջացանք դէպի Մար Տաճար: Ս. Պատարագի բարադուլութիւնը նոր սկսած էր: Եկեղեցականներս ներս մտանք փիլոնագգեստ և Ս. Իշման Սեղանի առջև ծուռկի գալով աղօթեցինք, ապա առաջնորդութեանց Աւագ Դաւիթ, ուր կը գտնուէր Ամենապատիւ Տեափաղ Սրբազանը Կաթ. Գահին քով, իր Աթոռին առջև: Նորին Ամենապատուութեան զակալ Սրբազանը Կաթ. Գահին քով, իր Աթոռին առջև: Նորին Ամենապատուութեան յարգանք ընծայելով անցանք մեր տեղերը: Ս. Պատարագը կը մատուցուէր Աւագ Սե-

